

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ, ПОЛЬСКІ ІНСТЫТУТ У МІНСКУ,
БЕЛАСТОЦКІ УНІВЕРСІТЭТ, ВРОЦЛАЎСКІ УНІВЕРСІТЭТ,
ГОМЕЛЬСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ ІМЯ ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ,
БРЭСЦКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ ІМЯ АЛЯКСАНДРА ПУШКІНА,
ГРОДЗЕНСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ,
БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ПЕДАГАГІЧНЫ УНІВЕРСІТЭТ ІМЯ МАКСІМА ТАНКА,
МІНСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЛІНГВІСТЫЧНЫ УНІВЕРСІТЭТ,
ІНСТЫТУТ ГІСТОРЫИ НАНБ, МІНСКІ ІНСТЫТУТ КІРАВАННЯ,
НАЦЫЯНАЛЬНЫ АРХІЎ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ,
ГРОДЗЕНСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ГІСТОРЫКА-АРХЕАЛАГІЧНЫ МУЗЕЙ,
МІЖНАРОДНАЯ АСАЦЫЯЦЫЯ БЕЛАРУСІСТАЎ, ЧАСОПІС «СПАДЧЫНА»,
БЕЛАРУСКАЕ ГІСТАРЫЧНАЕ ТАВАРЫСТВА, СУПОЛКА «СЯБРЫ АРХІВАЎ»

**ЮЗАФ ПІЛСУДСКІ Ў ГІСТОРЫ
ПОЛЬШЧЫ І БЕЛАРУСІ**

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
гістарычны факультэт
Мінск, 5–6 красавіка 2002 г.*

сустрэча шостая

Мінск, 2002

УДК 929Пілсудскі+947.6.,19":32(063)

ББК 66.3(4Бел)бя43

Ю20

Рэцэнзент:

доктар гіст.наук, прафесар *У.М.Міхнюк*

Рэдакцыйная калегія:

канд.гіст.наук, дацэнт *К.І.Козак* (адк.рэд.)

доктар гіст.наук, прафесар *У.Ф.Ладысеў* (адк. рэд.)

доктар гіст.наук, дацэнт *Р.Р.Лазько*

Юзаф Пілсудскі ў гісторыі Польшчы і Беларусі. Матэрыялы міжнарод-
Ю20 нага беларуска-польскага навуковага семінара. Мінск, 5–6 красавіка
2002 г. /Адк.рэд.-склад. К.І.Козак, Р.Р. Лазько. Мн.: НА РБ, 2002. – 128 с.

УДК 929Пілсудскі+947.6.,19":32(063)

ББК 66.3(4Бел)бя43

У зборніку змешчаны навуковыя артыкулы, у якіх асвятляюцца пытанні
ролі Юзафа Пілсудскага ў гісторыі Польшчы і Беларусі, яго ўплыву на стан
польскага і беларускага грамадства.

Матэрыялы разлічаны на даследчыкаў, выкладчыкаў вузаў, студэнтаў,
усіх, хто цікавіцца гісторыяй Беларусі і Польшчы.

© Калектыў аўтараў, 2002

© Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, 2002

СУЗМЕСЦЕ

Прадмова	5
ЦЕРАШКОВІЧ П.У. ЭТНАДЭМАГРАФІЧНЫЯ ЗМЭНЫ СЯРОД ПАЛЯКАЎ БЕЛАРУСІ Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ ХІХ СТ	7
КРЫВАРОТ А.А. САВЕЦКА-ПОЛЬСКАЯ ВАЙНА: ГІСТАРЫЯГРАФІЯ ПРАБЛЕМЫ	13
МАЦЮШ П.А. БЕЛАРУСКІ НАЦЫЯНАЛЬНЫ РУХ У ЧАС САВЕЦКА-ПОЛЬСКАЯ ВАЙНЫ 1919-1920 ГГ.	18
МЯЗГА М.М. ПЕРАМОВЫ Ў РЫЗЕ: ПАХАВАННЕ ПАЛІТЫКІ ФЕДЭРАЛІЗМУ	23
ЛАДЫСЕЎ У.Ф. ПРАБЛЕМА ТЭРЫТАРЫЯЛЬНАЙ ЦЭЛАСНАСЦІ БЕЛАРУСІ У СВЯТЛЕ ПАЛІТЫКІ БЕЛЬВЕДЭРСКАГА ЛАГЕРА У 1920-Я ГАДЫ: РАМАНТЫЗМ І РЭАЛІЗМ	26
ЯЎГЕН МІРАНОВІЧ ПРАЕКТЫ ІНТЭГРАЦЫІ ПАЎНОЧНА-УСХОДНІХ «КРЭСАЎ» У ПАЛІТЫЧНАЙ ДУМЦЫ САНАЦЫЙНАГА ЛАГЕРА (1935-1937 ГГ.)	33
ЮРЫЙ ГРЫБОЎСКІ ЗАХОДНЯЯ БЕЛАРУСЬ У ВАЙСКОВА-СТРАТЭГІЧНЫХ ПЛАНАХ ПОЛЬШЧЫ (1921-1939 ГГ.)	37
ЕКАТЕРИНА ВАСИЛЕВСКАЯ «ВОСТОЧНАЯ ПОЛИТИКА» ЮЗЕФА ПИЛСУДСКОГО (1919-1921 ГГ.)	47
ІГАР МЕЛЬНІКАЎ ІДЭЯ СТВАРЭННЯ БЕЛАРУСКІХ ВАЙСКОВЫХ ФАРМІРАВАННЯЎ У 1919–20-Х ГАДАХ, ЯК АДНА З ПРАЯЎ ВАЙСКОВАГА ТАЛЕНТУ ЮЗАФА ПІЛСУДСКАГА	52
ЛИПЕЦКИЙ Э.А. ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭМИГРАЦИЯ И СОВЕТСКО-ПОЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ (1920-30-Е ГГ.)	58

МАГІЮШП. А.

БЕЛАРУСКІ НАЦЫЯНАЛЬНЫ РУХ У ЧАС САВЕЦКА-ПОЛЬСКАЙ ВАЙНЫ 1919–1920 ГГ.

Палітычныя, сацыяльна-эканамічныя, ідэалагічныя пераўтварэнні пасля першай сусветнай вайны і двух рэвалюцый у Расіі стварылі ўмовы для дзяржаўнага аднаўлення народаў Усходней Еўропы.

Ідэя адраджэння беларускай дзяржаўнасці з апорай на лепшыя гістарычныя традыцыі мінулага была дамінуючай сярод прадстаўнікоў нацыянальнай інтэлігенцыі ў пачатку XX стагоддзя.

Пасля вызвалення тэрыторыі Беларусі ад нямецкай акупацыі ў хуткім часе была абвешчана БССР. Вядома, што ўтварэнне дзяржавы савецкага тыпу з арыентацыяй на Маскву не адпавядала інтарэсам большай часткі беларускага нацыянальнага руху. Савецка-польская вайна патрабавала ад лідэраў нацыянальна-адраджэнскага руху выпрацоўкі новай тактыкі ў дасягненні сваёй галоўнай мэты – утварэння беларускай дзяржавы заходняга, буржуазнага тыпу.

Усе беларускія арганізацыі, не прызнаўшы бальшавіцкую ўладу, спадзяваліся на знешнюю падтрымку ў вырашэнні беларускага пытання. Тым не менш, згоды адносна таго, на якія знешнепалітычныя сілы варта разлічваць, не было.

Вызначыліся два асноўныя напрамкі. Адны арганізацыі, звязаныя перш за ўсё з памешчыцкімі коламі, каталіцкім духавенствам, спадзяваліся на супрацоўніцтва з Польшчай, якая, як яны лічылі, будзе вымушана пайсці на ўступкі і палічыць за лепшае існаванне ў той ці іншай форме роднаснай па сацыяльна-эканамічнаму і палітычнаму духу беларускай дзяржаўнасці.

Іншыя арганізацыі, якія бачылі залежнасць Польшчы ад заходніх краін, лічылі неабходным трымаць курс непасрэдна на Антанту.

Такім чынам, сярод неабальшавіцкай плыні нацыянальна-адраджэнскіх арганізацый і партый існавалі два накірункі. Першы арыентаваўся на краіны Антанты і на фактах у Парыжы і Лондане даказваў згубнасць палітыкі Польшчы ў Беларусі. Другі – падаваў Польшчу сябрам беларускага народа.¹

Чаму склалася такая сітуацыя ў нацыянальным руху і як кожная з яго плыняў вырашала беларускае пытанне?

У канцы 1918 г. і пачатку 1919 г. калі Чырвоная Армія ўслед за пакідаючымі Беларусь акупацыйнымі нямецкімі войскамі займала адзін горад за

¹ Круталевіч В. А., Юхо І. А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі (1917–1945 гг.). Мн., 2000. С. 64.

другім, Рада БНР, не меўшая ні рэальных сіл аказаць супраціўленне, ні спачування насельніцтва, распадаецца: частка членаў застаецца ў Мінску (старшыня Рады Лесік, Уласаў, Іваноўскі і іншыя), частка пераязджае у Гродна, а астатняя накіроўваецца за мяжу (Л. Луцкевіч, Захарка, Цвікевіч і іншыя), куды амаль цалкам пераносіцца работа беларускага ўрада па «рэалізацыі незалежнаскага ідэалу».²

Пачатак савецкай-польскай вайны ў 1919 г. і ўсталяванне польскай адміністрацыі на беларускіх землях выклікалі неабходнасць кансалідацыі беларускіх грамадскіх і палітычных дзеячоў і выпрацоўкі новай тактыкі ў дасягненні сваёй галоўнай мэты – аднаўлення нацыянальнай дзяржаўнасці.

Ці варта было на гэта разлічваць у кантэксце ўсходняй палітыкі Ю. Пілсудскага?

У той час Начальнік Польскай дзяржавы ў палітычных мэтах спачатку спрабаваў падрыўліваць федэралісцкія ілюзіі ў літоўскага і беларускага грамадства. 22 красавіка 1919 года ён выступіў з адозвай да насельніцтва былога ВКЛ, у якой абяцаў, што дасць яму магчымасць без гвалту ці націску вырашаць свае ўнутраныя нацыянальныя і рэлігійныя справы.

Пад уплывам красавіцкай заявы Ю. Пілсудскага многія беларускія дзеячы пайшлі на супрацоўніцтва з палякамі, спадзеючыся з іх дапамогай здзейсніць ідэю незалежнасці. У валасцях і паветах польскія ўлады арганізавалі з'езды і так званыя свабодныя плебісцыты, дзе праводзілі лінію на далучэнне беларускіх зямель да Польшчы.³

Такім чынам, зразумела, чаму ў верасні 1919 г. у Мінску Пілсудскаму была арганізавана ўрачыстая сустрэча, у якой самы актыўны ўдзел прымалі і прадстаўнікі шэрагу беларускіх арганізацый. Прамоўцы дзякавалі «вярхоўнаму правадыру» польскіх войск за «вольнае і спакойнае жыццё». Беларускі нацыянальны камітэт «ад імя беларускага народа» выказаў Ю. Пілсудскаму гарачую падзяку за вызваленне Мінска і Міншчыны ад «маскоўскага імперыялізму», заклікаў Польшчу рушыць свае арміі далей на усход каб захапіць Віцебск, Магілёў, Мінск.

На самой справе ў канцы 1919 года Пілсудскі ўжо меў гатовы план для праектаванай вясенняй акцыі 1920 года. Планавалася вызваліць з-пад бальшавіцкай улады ўсю прастору Беларусі і Украіны да Дняпра (мяжа 1772 г.). Беларускія і ўкраінскія землі на захад ад 27 мерыдыяна, гэта значыць ад лініі 1793 г., планавалася далучыць да Польшчы, а на прасторы між мяжой 1793 г. і Дняпром стварыць буфарныя і саюзныя з Польшчай Беларускаю і Украінскаю дзяржавамі.

² Турук Ф. Белорусское движение. Очерк истории национального движения белоруссов. М., 1921. С. 52

³ Гісторыя Беларусі. Вуч. дап. Пад рэд. Казакова і інш. Мн., 1996. С. 331.

З гэтай мэтай польскі ўрад і пачаў перамовы з Пятлюрам і прэм'ерам БНР А. Луцкевічам, вызваленым у канцы лістапада 1919 г. з-пад арышту. Луцкевіч згадзіўся на супрацоўніцтва ў духу польскіх прапаноў. 12 снежня 1919 года з дазволу польскіх акупацыйных улад быў скліканы 3'езд Рады БНР у Мінску. На першым пасяджэнні Рады было падкрэслена, што Акт 25 сакавіка 1918 г. аб абвясненні незалежнасці БНР ва ўсіх этнаграфічных землях Беларусі застаецца асноўным законам, і што неабходна рабіць усе захаваны перад іншымі дзяржавамі аб прызнанні незалежнай Беларусі. На гэтым жа пасяджэнні вылучылася невялікая група на чале з Луцкевічам, якая прапанавала згадзіцца на польскія ўмовы, пры якіх магла б развівацца далейшая дзейнасць Рады БНР. На другі дзень, 13 снежня 1919 г. было склікана надзвычайнае пасяджанне Рады і бальшыней галасоў (50 да 37) быў выказаны вотум недаверу ўраду А. Луцкевіча і выбраны новы ўрад на чале з В. Ластоўскім. Адначасова быў выказаны пратэст супраць панавання палякаў на Беларусі, іх палітыкі і ладжаных імі розных «плебесцытаў» аб «дабрахавотным далучэнні Беларусі да Польшчы».

Група Луцкевіча, аднак, пайшла на далейшае супрацоўніцтва з палякамі, назваўшы сябе «Найвышэйшай Радай»⁴

Такім чынам, ва ўмовах польскай акупацыі беларускі нацыянальны рух з-за палітычных разнагалоссяў быў расколаты і раз'яднаны. Яго палітычны цэнтр – Рада БНР, якая ужо з канца 1918 г. не з'яўлялася цэласнай арганізацыяй, афіцыйна распалася.

Дзеячы Рады БНР, якія знаходзіліся ў Коўне, былі перакананы, што адной з прычын халодных адносін краін Антанты да «беларускага пытання» з'яўляецца надзвычай слабая іх інфармаванасць аб становішчы спраў ў Беларусі. Ставіцца мэта пераканаць заходнія дзяржавы ў тым, што падтрымка імі экспансіянісцкай палітыкі Польшчы ў адносінах да беларускіх зямель глыбока памылковая. Лепшае рашэнне – гэта стварэнне беларускай дзяржавы, якая стане надзейным фарпостам у барацьбе з бальшавікамі.

Акрамя розных нот, мемарандумаў, заяў, урад БНР спрабаваў выкласці сваю пазіцыю вясным, дыпламатычным, харчовым і іншым місіям заходніх дзяржаў, што наведвалі Польшчу, Літву, Латвію.

Разам з мэтамі накіраванымі на атрыманне дыпламатычнага прызнання, Рада БНР рабіла спробы стварыць свае войскі, але ў гэтых намаганнях яна была вымушана звярнуцца да Польшчы. Справа ў тым, што пасля дагавора ад 1 лютага 1920 г. паміж Эстоніяй і Рассіяй, які забараняў першай трымаць на сваёй тэрыторыі замежныя войскі, (у прыватнасці войскі гене-

⁴ Волаціч М. «Лінія Керзона на фоне падзелу і тэрытарыяльных зменаў у Еўропе» // Спадчына 1994 № 6. С. 18.

рала Булак-Булаховіча) «балахоўцы» былі вымушаны ўвайсці ў склад польскай арміі.

Мелася і яшчэ адна асаблівасць дзейнасці Рады: арыентуючыся на Антанту, яна імкнулася дабіцца змягчэння ў беларускім пытанні пазіцыі Францыі – галоўнага саюзніка і заступніка Польшчы. Аб пазіцыі Францыі адносна Беларусі яскрава сведчыць факт апавяданы А.Луцкевічам, калі той з польскім прэм'ер-міністрам Падзярэ ўскім у 1919 г. разважаў наконт магчымай федэрацыі Беларусі і Польшчы, апошні адзначыў, што Клемансо аднесся да праекта федэрацыі рэзка адмоўна: «Там будзе Расія! – сказаў ён, стукнуўшы кулаком па карце, дзе абазначалася Беларусь».⁵

Гэты факт, бясспрэчна, гаворыць аб тым, што далека не усе ў беларускім пытанні залежала ад Польшчы.

Хаця беларускае пытанне не было вырашана, ўсе ж мізэрныя крокі ў гэтым накірунку былі зроблены: стварэнне беларускай школьнай Рады на чале з Рак-Міхайлоўскім у канцы снежня 1919 г., якая адкрыла 300 беларускіх нацыянальных школ, беларускія гімназіі у Вільні і Мінску, беларускі тэатр. Беларускае вайсковое камісія займалася стварэннем беларускага войска. Але гаворка аб дзяржаўным будаўніцтве не ішла. 24 сакавіка 1920 г. дагавор з Пілсудскім заключыла Найвышэйшая Рада (Лесік, Серада і інш.), па якім Беларусь павінна была стаць часткай Рэчы Паспалітай. Культурна-нацыянальная аўтаномія давалася толькі Мінскай губерні.

Разам з дзейнасцю бальшавікоў у заходнім накірунку актывізіравалася дзейнасць беларускіх эсэраў і камуністаў, якія ў барацьбе супраць палякаў стварылі паўстанцкі камітэт. Ад беларускіх эсэраў адышла група моладзі – у большасці студэнты Мінскага настаўніцкага інстытута – на чале з У. Ігнатоўскім, якія стварылі Беларускае Камуністычнае арганізацыю, якая пазней увайшла ў склад кампартыі Беларусі.⁶

Такім чынам, неабходна адзначыць, што беларускія адраджэнскія сілы ў перыяд савецка-польскай вайны не ўяўлялі сабой цэласнага руху, бо ў любы час напрацягу 1919–1920 гг. магла адбыцца змена арыенціраў. Кожная з партый і арганізацый на першы план ставіла задачу стварэння беларускай дзяржавы. З гэтым патрабаваннем яны звярталіся да насельніцтва Беларусі, да заходніх дзяржаў, да кіраўнікоў Польшчы і да Савецкай Расіі. Але ўся трагедыя тагачаснай Беларусі была якраз у тым, што яна знаходзілася паміж «молатам і кавадлам». І польскі і савецкі бок, намінальна прызнаўшы за беларускім, украінскім і літоўскім народамі права на нацыяналь-

⁵ Возвращенные из небытия. Антон Луцкевич. Материалы следственного дела. Мн., 1997. С. 55

⁶ Бригадзін П. І., Мадзяс І. Д. Усеулад Ігнатоўскі палітычны дзеяч, вучоны. Мн., 1998. С. 25.

нае самавызначэнне, бачыў рэалізацыю сваіх уласных мэтаў у стварэнні федэрацыі ужо ўзнікшых, альбо патэнцыяльных нацыянальных дзяржаў, імкнучыся кожны са свайго боку да кіраўніцтва будучай федэрацыяй.⁷

Разам з тым, як адзначае ў сваёй працы польскі гісторык А.Новак: «канфлікт 1919–1920 гг. патрабаваў ад Польшчы забяспечыць «вольнасць нашу», а не дамагачыся і «вашай».⁸

Такім чынам, ні ўнутраная мабілізацыя беларускіх нацыянальных сілаў, ні знешнія ўмовы не дазвалялі рэалізаваць на практыцы ў той час ідэі адраджэння беларускай нацыянальнай дзяржавы.

⁷ Митухина И. В. Польско-советская война 1919–1920 гг. М., 1994. С. 58.

⁸ Nowak A. Polska i trasy Rosje. Studium polityki wschodniej Jozefa Pilsudskiego (do Kwietnia 1920 roku). Warszawa, 2001. С. 613.